

TUPAKKAYHTIÖIDEN TAKTIIKAT TUPAKKASÄÄNTELYN TORJUMISEKSI SUOMESSA

Keskustelu talouden globalisaatiosta on nostanut usein esille kysymyksen monikansallisten yhtiöiden roolista ja vaikutusvallasta poliittisissa prosesseissa (esim. Kortin 1997; Martin & Schuman 1996; Beck 1997; Tammilehto 1998). Globalisaatiokriitikot ovat arvostelleet monikansallisia yrityksiä siitä, että ne ovat murentamassa demokratiaa rahavallan avulla eli vaikuttamalla päätöksentekoon ohi demokraattisen prosessin. Jos Marxia ei oteta lukuun, globalisaatiokriitikot eivät ole esittäneet teorioita siitä, miten monikansalliset yhtiöt pyrkivät vaikuttamaan toimintaympäristöönsä. Toistaiseksi saatavilla ei juuri ole aineistoa, joka kuvaisi monikansallisten yritysten näkökulmasta niiden suhdetta politiikkaan ja pyrkimyksiä vaikuttaa siihen. Näin ollen väitteet rahavallan vaikutuksesta demokraattiseen päätöksentekoon ovat jääneet paljolti anekdoottien ja poliittisen retoriikan tasolle.

Tupakkateollisuus tarjoaa mahdollisuuden tutkia yhden toimialan suhdetta poliittiseen päätöksentekoon. Ala täyttää globalisaatiokriitikoiden vaatimukset: monikansalliset tupakkayhtiöt ovat pyrkineet aktiivisesti vaikuttamaan tupakasta käytävään keskusteluun ja tupakointia koskevaan poliittiseen päätöksentekoon. Tupakkateollisuuden toiminnasta on saatavilla kiinnostava aineisto, joka koostuu oikeudenkäynneissä julkisiksi tulleista yhtiöiden sisäisistä asiakirjoista. Ne sisältävät runsaasti materiaalia, joka koskee yhtiöiden toimintaa sääntelyn vastustamiseksi.

Maailman suurimmat monikansalliset tupakkayhtiöt eli Philip Morris (PM), British American Tobacco (BAT) ja R. J. Reynolds Tobacco Company (RJR) ovat viime vuosikymmeninä

hallinneet myös Suomen tupakkamarkkinoita.¹ Ylivoimaisesti suurin markkinaosuus on Philip Morrisilla, jonka kanssa Amerilla on ollut yhteistyösopimus vuodesta 1961. Sen turvin Amer on valmistanut ja markkinoinut lisenssillä Marlboro-savukemerkkiä. Lisenssi on voimassa nykyisen sopimuksen perusteella vuoden 2005 loppuun. Mikäli yhtiöt ovat halunneet selvittää, miten ne voivat tulla toimeen laaja-alaisen lainsäädännön kanssa ja vaikuttaa sen kehitykseen, on syrjäinen Suomi tarjonnut niille lähes laboratorionomaiset olosuhteet. Epäonnistumiset pienillä Suomen markkinoilla eivät juuri tuntuisi kansainvälisessä myynnissä. Sen sijaan kokemukset Suomesta antaisivat vihjeitä siitä, miten voidaan torjua uhkaava lainsäädäntö suuremmilla markkinoilla.

Tämän artikkelin tavoitteena on arvioida, miten monikansalliset tupakkayhtiöt ovat yrittäneet vaikuttaa tupakkasääntelyyn pienellä mutta erityispiirteiden vuoksi kiinnostavalla markkina-alueella eli Suomessa. Tarkoituksena on paitsi analysoida teollisuuden taktiikoita myös arvioida, millaisia vaikutuksia tupakkayhtiöillä on ollut Suomen tupakkapolitiikkaan 1980-luvulla ja 1990-luvun alussa. Ovatko kansainväliset tupakkayhtiöt onnistuneet muokkaamaan Suomen tupakkalainsäädäntöä mieleisekseen ohi demokraattisen prosessin?

Aluksi kuvataan tupakka-asiakirjojen taustaa ja käsitellään tupakkayhtiöiden yleistä suhtautumista terveyshaittoihin. Sen jälkeen tarkastellaan Yusuf Salojeen ja Elif Daglin (2000) esittämän jaottelun avulla tarkemmin tupakkayhtiöiden taktiikkoja rajoitusten vastustamisessa Suomessa. Ennen johtopäätöksiä pohditaan painostustoiminnan tuloksia.

Kiitän Mervi Haraa ja Kristiina Patjaa arvokkaista kommentteista sekä Koneen ja Poikosen säätiöitä ta-
lourdellisesta tuesta.

¹Maailman suurin tupakkayhtiö on kiinalainen monopoliyhtiö China National Tobacco Corp.

Tiedot tupakkateollisuuden taktiikoista perustuvat Yhdysvaltojen osavaltioiden ja tupakkayhtiöiden välisten oikeudenkäyntien ja niitä koskevien sopimusten yhteydessä julkisiksi tulleisiin asiakirjoihin, ns. tupakka-asiakirjoihin. Asiakirjoja on käytetty jonkin verran kuvaamaan tupakkayhtiöiden kansainvälistä toimintaa. Maailman terveysjärjestö WHO julkaisi kesällä 2000 asiakirjoihin perustuneen raportin, joka kuvasi eri tupakkayhtiöiden pyrkimyksiä tehdä tyhjäksi WHO:n, kansalaisjärjestöjen ja eri maiden hallitusten ponnistelut tupakkasääntelyn aikaansaamiseksi sekä vesittää näiden tahojen terveyskasvatuskampanjoita (Tobacco Company..., 2000). Samat asiakirjat ovat olleet lukuisten muidenkin raporttien, lehtiartikkeleiden ja tv-dokumenttien pohjana (esim. Bouma 2000; Hiilamo 2001; Birkeland & Birkeland 2000; Birkeland & al. 2000).

Asiakirjojen alkuperä on yhdysvaltalaisissa tuotevastuuoikeudenkäynneissä², joita on käyty tupakkayhtiöitä vastaan 1950-luvulta alkaen. Aina 1990-luvun puoliväliin asti yhtiöt voittivat lähes poikkeuksetta kaikki oikeudenkäynnit. Puolustus nojasi siihen, että kantaja oli itse syyppää vahinkoon: ketään ei ollut pakotettu tupakoimaan. Uusi vaihe tupakka-oikeudenkäynneissä alkoi, kun osavaltiot tulivat niihin mukaan vuonna 1994. Osavaltioiden asianajajat alkoivat saada käsiinsä asiakirjoja, jotka todistivat tupakkayhtiöiden tienneen nikotiinin aiheuttavan riippuvuutta. Tämä romutti puolustuksen argumentin terveys-

²Huomattava osa asiakirjoista on jäljennetty elektronisiksi asiakirjoiksi ja samalla indeksoitu. Elektronisista asiakirjoista on koottu tietokantoja, joita voi ainakin osittain käyttää Internetin välityksellä. Artikkelin aineiston hankkimisessa on käytetty apuna pääasiassa yhdysvaltalaisen tupakkayhtiöiden yhdessä ylläpitämää sivustoa www.tobaccoarchives.com. Se sisältää linkkejä sivustoihin, joita ylläpitävät PM Companies Inc. (PM), R. J. Reynolds Tobacco Company (RJR), British American Tobacco Companyn (BAT:n) Yhdysvaltojen tytäryhtiö Brown and Williamson Tobacco Company (B&W), Lorillard Tobacco Company (Lorillard), the Tobacco Institute (TI) sekä the Council for Tobacco Research (CTR). B&W:n sivusto sisältää kaksi tietokantaa, joista toinen on B&W:n dokumenteille ja toinen American Tobacco Companylle (ATC). Suurista tupakkayhtiöistä mukana ei ole BAT, jonka dokumentteja ei ole käytännössä saatavilla Internetin välityksellä. BAT:n asiakirjoihin voi tutustua Lontoon lähellä sijaitsevassa arkistossa, Guilford Depositoryssa.

riskin vapaaehtoisesta hyväksymisestä. Samaan aikaan tupakkayhtiöiden johtajat olivat väittäneet kuluttajille ja Yhdysvaltojen kongressille, ettei nikotiini aiheuta riippuvuutta.

Tärkein tupakka-oikeudenkäyntejä koskeva ratkaisu tehtiin vuonna 1998 Minnesotassa. Useiden osavaltioiden ja tupakkayhtiöiden välillä solmittiin sopimus, jossa yhtiöt sitoutuivat maksamaan 25 vuoden aikana satojen miljardien korvauksia osavaltioille. Sovinnon ehtoihin kuuluivat myös tupakkayhtiöiden sisäisten asiakirjojen julkaisu ja niiden esilläpito 10 vuoden ajan. Julkiseksi tuli miljoonia sivuja tupakkateollisuuden luottamuksellisia dokumentteja. Lokakuun 1999 lopussa saatavilla oli jo kopioita 26 miljoonasta asiakirjasivusta. Minnesotan oikeudenkäynnin jälkeen tietokantoihin on lisätty ja yhä lisätään muissa tupakkaan ja terveyteen liittyvissä oikeudenkäynneissä julkisiksi tulleita asiakirjat, mikäli tupakkateollisuus on mainittu oikeudenkäynneissä vastaajana.

Asiakirjat muodostavat erittäin laajan kokonaisuuden. Niihin sisältyy jo aikaisemmin tunnettuja asiakirjoja, kuten julkaistuja tutkimuksia ja niiden yhteenvetoja, mainosmateriaalia ja kopioita lehtiartikkeleista. Kiinnostavin osa tupakka-asiakirjoista koostuu yritysten sisäisistä dokumenteista. Mukana on muistioita ja niiden luonnoksia, suunnitelmia, toimintaohjeita, sopimuksia, maksutositteita ja muuta kirjeenvaihtoa.³

Tämän artikkelin aineisto on hankittu etsimällä Suomea koskevia asiakirjoja Internetin kautta saatavilla olevista tietokannoista. Hakusanoina on käytetty muun muassa organisaatioiden, julkaisujen, taktiikoiden ja henkilöiden nimiä. Henkilöniminä on käytetty muun muassa Suomessa tupakkakeskusteluun osallistuneiden tupakkayhtiöiden ja kansalaisjärjestöjen edustajien, asianajajien, poliitikkojen ja lääkäreiden nimiä. Ongelmana on se, ettei asiakirjoja ole koottu päivämäärien tai aiheiden mukaisiksi kokonaisuu-

³Yleiskuvan tietokantojen sisällöstä voi saada tekemällä saman haun eri tietokannoista. Marraskuussa 2001 suoritettun haun perusteella sellaisia dokumentteja, joiden indeksikentissä mainittiin sana "Finland", oli PM:n tietokannassa – samassa kuussa tehtyjen lisäysten jälkeen – yhteensä 3 747. Joulukuussa 2000 RJR:n tietokannassa vastaavia dokumentteja oli 89, B&W:n tietokannassa 912 ja CTR:n tietokannassa 42. Muista arkistoista löytyi vain yksittäisiä dokumentteja, joiden indeksikentissä oli mainittu sana "Finland".

siksi. Erällä tavalla kysymys on neulojen etsimisestä heinäsuovasta. Yhdellä hakusanalla hankittu asiakirja on usein antanut vihjeitä uusista hakusanoista, ja ne puolestaan ovat tuoneet taas uusia hakusanoja. Menetelmä on perustunut näiden polkujen (paper trail) seuraamiseen.

Asiakirjojen arvioinnissa on syytä muistaa myös, että ne on kerätty sellaisia oikeudenkäyntejä varten, joiden painopiste on tupakkayhtiöiden toiminnassa Yhdysvalloissa. Tietokannat sisältävätkin ilmeisesti vain sellaisia Suomea koskevia asiakirjoja, jotka syystä tai toisesta on lähetetty – kopioina tai alkuperäiskappaleina – yhtiön sisäisenä postina Yhdysvaltoihin. Suomea sivuavat asiakirjat koskevat yleensä laajempaa kokonaisuutta tai markkina-aluetta, esimerkiksi Eurooppaa, Pohjoismaita tai Skandinaviaa. Ilmeisesti tästä syystä aineisto on sirpalemaista. Monet asiakirjat sisältävät mainintoja aikaisemmasta kirjeenvaihdosta ja liitteistä, joita tietokannoista ei löydy. Asiakirjoissa käytetään usein koodikieltä tai termejä, joiden täyttä merkitystä ulkopuolisen on vaikea tai mahdoton saada selville.

Erittäin tärkeää on huomata myös se, etteivät asiakirjat kerro tarkasti tapahtumien kulusta. Niiden avulla ei voi – ennen muuta arkistoinnin puutteiden vuoksi – aukottomasti selvittää esimerkiksi tehtyjä päätöksiä tai erottaa suunnitelmia ja päätösten toimeenpanoa.⁴ Asiakirjoja on pidettävä ennen muuta dokumentteina teollisuuden ajattelutavasta ja siitä, miten teollisuus on hahmottanut markkinoita ja mahdollisuuksiaan vaikuttaa niihin.

Tupakka-asiakirjat ovat siinä mielessä autenttisia, että niitä laatineet henkilöt tuskin saattoivat kuvitella asiakirjojensa tulevan joskus julkisiksi. Tupakka-asiakirjat tarjoavatkin ainoalaatuisen tilaisuuden seurata ikään kuin ”kärpäsenä katossa”

tupakkateollisuuden strategiaa sääntelyn vastustamisessa. Asiakirjojen julkaisemisen seurauksena tupakkayhtiöiden toiminta ja pyrkimykset toimintaympäristönsä muokkaamiseen ovat tulleet tunnetuiksi paremmin kuin minkään toisen toimialan monikansallisten yritysten. Asiakirjojen avulla voidaan luoda käsitystä paitsi tupakkateollisuuden myös yleisemmin monikansallisten yhtiöiden toiminnasta globaaleilla markkinoilla.

TUPAKAN TERVEYSVAARAT: RUOHIKKOPALO ALKAA

Lainsäätäjät kiinnostuvat nautintoaineen sääntelystä, kun se on määriteltävissä sosiaalisesti ongelmaksi. Määrittely on hegemoninen ja monimutkainen prosessi, jossa eri yhteiskunnalliset toimijat yrittävät saada oman näkökulmansa ja määrittelynsä hallitsevaksi. Tupakkasääntely on terveyspoliittisena kysymyksenä kiinnostava siksi, että mukana on kaksi erittäin vahvaa ja selväpiirteistä yhteiskunnallista vaikuttajaa: lääkärikunta ja teollisuus. Salojee ja Dagli (2000) sekä Pekka Hakkarainen (2000) ovat painottaneet yhtäältä tupakkateollisuutta ja toisaalta terveystamamaa. Terveystamama on pyrkinyt rajoittamaan tupakointia tai jopa kieltämään sen, koska se tappaa joka toisen käyttäjänsä (Tobacco Health..., 1999). Teollisuus on taistellut rajoituksia vastaan korostamalla tupakan luonnetta nautintoaineena, jonka käyttö on vapaaehtoista. Poliittisen näkökulman mukaan tupakkasääntely on muotoutunut näiden toimijoiden välisessä valtakamppailussa (vrt. Skocpol 1992). Kamppailun kenttiä ovat olleet sekä julkisuus että erilaiset asiantuntija- ja päättäjryhmät.

Yhdysvaltalaiset tupakkayhtiöt joutuivat 1950-

⁴Tarkastelu keskittyy niihin tupakkayhtiöiden – käytännössä PM:n – sisäisiin asiakirjoihin, jotka ovat löytyneet mainittujen hakujen yhteydessä. Raporttia varten on tulostettu myöhempää analyysiä ajatellen reilut 1 000 sivua dokumentteja, joista osa on käännetty suomeksi. Valinta on suoritettu sen mukaan, miten asiakirjat kuvaavat tupakkayhtiöiden taktiikkoja ja strategioita tupakkasääntelyn vastustamiseksi Suomessa. PM:n asiakirjoihin voi tutustua osoitteessa www.pmdocs.com.

Jokaisen asiakirjan jokaisella sivulla on oma numero (Document Identification Number). Asiakirjoja on kuitenkin haettava PM:n arkistopalvelimelta asiakirjan ensimmäisen sivun numeron mukaan. Lähdemer-

kinnän ensimmäinen numero on asiakirjan ensimmäisen sivun numero. Mikäli viittaus koskee muita kuin asiakirjan ensimmäistä sivua tai asiakirjan kokonaisuutta, lähdemerkinnän toinen numero osoittaa tarkan sivun.

Eri tietokantojen hakutoiminnot – mm. mahdollisuudet hakusanojen yhdistelyyn – poikkeavat toisistaan. Dokumentteja ei ole indeksoitu samalla tavalla, ja monet asiakirjat ovat osittain tai kokonaan niin tuhraisia, ettei niitä voi lukea. Lisäongelmana on se, että monet suomenkieliset nimet sisältävät kirjoitusvirheitä ja skandinaaviset merkit on translitteroitu toisistaan poikkeavilla tavoilla.

luvun alussa ensimmäisen kerran julkiseen paineeseen, kun uudet lääketieteelliset tutkimukset osoittivat tupakoinnin ja syövän välisen yhteyden. Yhteys tunnettiin jo 1700-luvulla, mutta nyt se sai tieteellisen vahvistuksen (Parker-Pope 2001, 111). Median ja lääketieteellisen yhteisön välittämät viestit hermostuttivat kuluttajia. Yhtiöt alkoivat pelätä, että sairastuneet tupakoitsijat aloittavat oikeudenkäyntejä. Savukkeiden kulutus lasi. Ulkoiset uhat saivat tupakkayhtiöt kokoamaan voimansa kolmella rintamalla: oikeudenkäynneissä, poliittisessa päätöksenteossa ja julkisen mielipiteen muokkaamisessa. Yhteisten ponnisteluiden alkamista alettiin myöhemmin kutsua sisäisissä asiakirjoissa ”vuoden 1954 hätätilaksi” (”1954 emergency”). Joulukuussa 1953 edustajat yhtä lukuun ottamatta kaikista Yhdysvaltojen savukkeiden valmistajista konsultoivat Hill and Knowlton -nimistä PR-toimistoa. Kokouksesta laaditun muistion mukaan tärkein tehtävä oli saada julkinen paniikki laantumaan. PR-toiminnan tavoitteeksi tuli palauttaa luottamus tupakkateollisuuteen.

Samassa yhteydessä tupakkayhtiöt päättivät sopia yhdessä koko toimialan kannalta oikeudellisesti, poliittisesti ja sosiaalisesti tärkeistä kysymyksistä. Yhtiöt perustivat tutkimusyksikön, jonka julkilausuttu tavoite oli rahoittaa riippumattomien tutkijoiden tieteellistä tutkimustyötä tupakoinnin ja terveyden välisistä yhteyksistä. Tupakkateollisuus omaksui vastustajiensa taktiikan ja alkoi tuottaa ”tieteellistä tietoa”. Tobacco Industry Research Council (TIRC) aloitti toimintansa vuoden 1954 alussa. Todellisuudessa keskuksen tarkoituksena tuli edistää koko teollisuuden PR-toimintaa, toisin sanoen ”sammuttaa ruohopaloja sitä mukaa, kuin niitä syttyi”.

Tupakkateollisuuden tärkeä valinta oli se, että se ei pyrkinyt selvittämään ja poistamaan tupakoinnin haittoja. Sen sijaan se yritti rauhoittaa yleistä mielipidettä ja vakuuttaa tupakoitsijat siitä, ettei heidän kulutustottumuksissaan tarvita mitään muutoksia. Tämä tarkoitti myös tupakkasääntelyn estämistä. TIRC käytti miljoonia dollareita julkaistakseen tutkimuksia, jotka pyrkivät asettamaan kyseenalaiseksi tupakoinnin ja syövän yhteyden. Ennen tutkimusten julkaisemista lakimiehet tarkastivat niiden tulokset.

Lääkärikunta alkoi painostaa tupakkateollisuutta voimakkaammin 1960-luvulla. Lontoon Kuninkaallinen Lääkäriseura julkaisi vuonna 1962 raportin Smoking and Health ja Yhdysval-

tain terveysviranomaiset julkaisivat kaksi vuotta myöhemmin niin kutsutun Terry-raportin. Molemmat vahvistivat näyttävästi ja arvovaltaisesti tupakan terveyshaittojen olemassaolon. Tupakkayhtiöiden sisäinen muistio vuodelta 1962 puolustaa kuitenkin yhtiöiden valintaa, jossa haitat oli päätetty kiistää. Muistion mukaan ”vuoden 1954 hätätila” torjuttiin tehokkaasti valitulla strategialla. Samalla muistiossa huomautettiin, että PR-toiminta on myös tulevaisuudessa ratkaisevan tärkeää teollisuuden eloonjäämisessä.

Kuninkaallisen Lääkäriseuran ja Yhdysvaltain terveysviranomaisten raporttien seurauksena tupakointia alettiin käsitellä yhä selkeämmin kansanterveydellisenä ongelmana, jonka ratkaisu edellyttää poliittisia toimia sääntelyn aikaansaamiseksi. Sitä mukaa kuin tupakoinnin haittavaiikutuksista tuli uutta tietoa, vaati 1950-luvulla suoritettu tupakkateollisuuden linjavalinta tuekseen yhä järeämpiä keinoja. Vuonna 1969 eräs sisäinen asiakirja totesi: ” – epäily on tuotteemme. – – Saatamme vahvan tieteellisen näytön epäilyksen alaiseksi ja ihmiset eivät enää tiedä, mitä uskoa”. Jo 1950-luvun lopulta alkaen tupakkateollisuuden sisällä myönnettiin tupakoinnin ja syövän yhteys, mutta julkisuudessa tämä kiistettiin jyrkästi.

Keskustelu tupakoinnista terveysongelmana alkoi kuitenkin hiipua 1980-luvun alussa Yhdysvalloissa. Samaan aikaan politiikka tupakkamainonnan ja tupakoinnin rajoittamiseksi oli menettämässä kannatustaan. Pian tapahtui kuitenkin käänne, joka muutti ratkaisevasti tupakkayhtiöiden asemaa: alkoi keskustelu passiivisesta tupakoinnista. (Hakkarainen 2000.)

PASSIIVINEN TUPAKOINTI: UUSI UHKA

Passiivista tupakointia (tai pakkotupakointia) eli tupakoimattomien altistumista tupakansavulle pidettiin aluksi lääketieteessäkin vain sosiaalisena häiriötekijänä. Tosin Suomessa ongelmaan kiinnitettiin huomiota sangen varhain. Tupakkaneuvottelukunnan vuonna 1972 sosiaali- ja terveysministeriölle luovuttamassa kirjelmässä huomautettiin, että huoneilman tupakansavusta voi olla terveydellistä vaaraa tupakoimattomillekin, erityisesti sydänvikaisille, allergisille ja astmaattikoille.

Ympäristön tupakansavu nousi järjestelmällisen lääketieteellisen tutkimuksen kohteeksi vuon-

na 1981, jolloin julkaistiin kaksi aihetta koskevaa tutkimusta. Japanilaiset ja kreikkalaiset tutkimukset käsittelivät keuhkosyövän yleisyyttä tupakoivien miesten tupakoimattomilla puolisoilla. Pian lääketieteellisissä aikakauskirjoissa julkaisiin runsaasti tutkimuksia, jotka käsittelivät tupakoinnin pääsavun (tupakoitsijan keuhkoihin vetämä savu) ja sivusavun laatua ja koostumusta sekä niiden mittaamista. Artikkelit osoittivat, että sivusavu sisälsi jopa enemmän haitallisia ainesosia kuin pääsavu. Tulosten perusteella tutkijat totesivat, ettei tupakansavulle altistumiselle voida antaa kynnyks- tai turvarajoja, joiden noudattaminen estäisi terveyshaitat. Tämä herätti vaatimuksia täydellisistä tupakointikielloista.

Passiivisen tupakoinnin tieteellisesti osoitetut vaarat merkitsivät huomattavaa takaiskua terveyshaittojen kiistämisstrategialle. Aikaisemmat terveysvaroitukset olivat koskeneet vain tupakoitsijoita, ja tupakkayhtiöt olivat selvinneet niistä kohtuullisen hyvin. Niin kauan kuin tupakoitsijat olivat valmiita ottamaan riskin, yhteiskunta ei juuri voinut puuttua asiaan.

Passiivinen tupakointi laajensi ongelman tupakoitsijoiden ympäristöön. Nyt yhtiöt pelkäsivät, että passiiviset tupakoitsijat alkaisivat syyttää tupakansavua syövän tai muun sairauden aiheuttamisesta. Tällöin ei olisi apua puolustelusta, että tupakoitsija on itse hyväksynyt riskin. Lapset, nuoret ja muut tupakoimattomat olivat ikään kuin tupakoitsijoiden ”viattomia uhreja”. Passiivinen tupakointi antoi uutta legitimitteettiä tupakointikielloille. Tupakkayhtiöt pelkäsivät kuluksen kääntyvän laskuun.

Passiivisen tupakoinnin uhka oli suurin niillä markkinoilla, joilla sääntely oli aloitettu varhain. PM:n Euroopan yksikössä Lausannessa Sveitsissä työskennellyt J. Bernard Robinson asetti marraskuussa 1986 yhtiön tehtäväksi paitsi ”alituisten tulipalojen” sammuttamisen myös hallitusten ja aktivistien tupakka-agendaan vaikuttamisen.⁵

⁵ETS in the Nordic Countries. Presentation to PW EEC ETS Conference. Nov. 14, 1986. Presentation by J. B. Robinson. Hotel La Reserve in Bellevue, Geneva. PMI 250104306/2340. Asiakirja sisältää J. Bernard Robinsonin 34-sivuisen esitelmän, joka antaa erittäin kattavan kuvan Philip Morrisin toiminnasta Pohjoismaissa tupakkasääntelyn torjumiseksi. Asiakirja sisältää valtaosan niistä aloitteista, jotka myöhemmin on pantu toimeen Suomessa. Eri asiakirjojen valossa Robinsonilla on ollut keskeinen rooli Philip Morrisin Pohjoismaita koskevan strategian luomisessa.

Robinsonin mukaan tämä oli erityisen tärkeää Pohjoismaissa, sillä niiden tupakanvastaiset aloitteet olivat vaarassa lainehtia kauas niiden rajojen ulkopuolelle ja näyttää suuntaa tupakkayhtiöille vahingolliselle lainsäädännölle.⁶ Robinsonin mukaan Suomi oli Ruotsiakin hedelmällisempi maaperä tupakanvastaiselle liikkeelle.

Vuonna 1987 PM:n sisäinen muistio julisti, että teollisuuden oli – vastauksena väitteisiin tupakansavun vaarallisuudesta tupakoimattomille – vastustettava tupakointirajoituksia, palautettava tupakoitsijoiden luottamus ja valmistauduttava tuotevastuuoikeudenkäynteihin. Tavoitteiden saavuttaminen edellytti, että teollisuuden oli onnistuttava muuttamaan julkisuudessa ja tiedemaailmassa vakiintuva käsitys passiivisen tupakoinnin haitallisuudesta. Lisäksi teollisuuden oli voitettava takaisin sosiaalinen hyväksyntä tupakoinnille.

Uudet tiedot tupakan terveyshaitoista, erityisesti passiivisen tupakoinnin vaarallisuudesta, johtivat Suomessa siihen, että sosiaali- ja terveysministeriö alkoi valmistella tupakkalain laajentamista. Se laati vuonna 1990 kaksi vuotta aikaisemmin toimineen alkoholi- ja tupakkamainontatyöryhmän ehdotusten pohjalta hallituksen esityksen uudeksi tupakkalaiksi. Artikkelissa esiteltävät tupakkateollisuuden taktiikat liittyvät ennen muuta tämän esityksen läpimeno estämiseen.

RAJOITUSTEN VASTUSTAMISKEINOT

Aineiston laajuuden vuoksi tupakka-asiakirjojen sisällön analysointi on hankala tehtävä. Karkeas-

⁶Robinson mainitsee yhtenä tällaisena vaikutuksena sen, että tupakanvastustajat käyttivät Pohjoismaita esimerkkinä lobatessaan menestyksellisesti tupakkamainos- ja askivaroitusten puolesta Yhdysvalloissa vuosina 1983 ja 1984. Myöhemmin PM:n edustajat kuvasivat Pohjoismaiden tilannetta seuraavasti (Corporate Affairs Issue/Nordic Area. Report. July 1987. PMI 2501048642): ”Kun tupakan vastustajat Pohjoismaissa eivät ole menestyneet hyökkäyksissään tupakointia vastaan ensisijaisilla keinoillaan kuten mainoskielloilla ja veronkiristyksillä, he ovat ryhtyneet heikentämään tupakoinnin ja tupakoitsijoiden sosiaalista hyväksyntää. Pääasenaan käytetään lukuisia tutkimuksia, jotka väittävät passiivisella tupakoinnilla olevan haittavaikutuksia. – – Teollisuuden toimintaa vaarantavat työpaikka- ja lentokonetupakoinnin rajoitukset ja erityisesti markkinoiden supistuminen, kun tupakointi vähenee. Tupakointihetket ovat kolmessa vuodessa vähentyneet 34–39 prosenttia.”

Taulukko 1. Tupakkateollisuuden taktiikat ja niiden käyttö Suomessa

Taktiikka	Tavoite	Sovellettu Suomessa
Tiedustelutietojen kerääminen	Vastustajien ja sosiaalisten trendien tarkkailu tulevien muutosten arvioimiseksi	X
PR-toiminta	Julkisen mielipiteen muokkaus, median hyväksikäyttö teollisuudelle suosiollisten näkökohtien edistämiseen	X
Rahallinen tuki poliitikoille	Vaalirahoituksen käyttäminen poliitikkojen tuen ja lainsäädännöllisten palvelusten hankkimiseen	
Lobbyaus	Sopimusten tekeminen ja poliittiseen prosessiin vaikuttaminen	X
Konsulttiohjelmat	Riippumattomilta vaikuttavien asiantuntijoiden palkkaus tupakointia koskevien sääntelytoimien vastustamiseen	X
Tupakoitsijoiden yhdistykset	Vaikutelman luominen spontaanista kansalaisyhteiskunnan tuesta	X
Tukirenkaiden luominen	Tupakanviljelijöiden, vähittäismyyjien ja mainostoimistojen mobilisointi lainsäädäntöön vaikuttamiseksi	X
Pelottelu	Oikeudellisten ja taloudellisten keinojen käyttö vastustajien ahdistamiseksi ja pelästyttämiseksi	X
Filantropia	Ystävien ja sosiaalisen kunnioituksen ostaminen taiteelta, urheilusta ja eri kulttuuriryhmistä	X
Rajoitusten uhmaaminen	Lainsäädännön koettelu	X
Lahjonta	Poliittisen järjestelmän korruptoiminen lain kiertämiseksi	
Salakuljetus	Tupakkaveron kiertäminen ja voittojen kasvattaminen	
Kansainväliset sopimukset	Suljettujen markkinoiden valtaaminen kauppasopimusten avulla	X
Yhteistuotantosopimukset	Yhteisyritysten muodostaminen valtiollisten monopolien kanssa ja siten hallitusten painostaminen monopolien purkamiseen	

Lähde: Salojee & Dagli 2000, 904

ti ottaen aineistoa voidaan tutkia painottamalla joko case-tyyppisesti vaikutuksen kohteita (Tobacco Company..., 2000; Hiilamo 2001, 33–44) tai yleisellä tasolla käytettyjä taktiikoita. Jälkimmäistä metodia soveltavat Salojee ja Dagli (2000) ovat identifioineet tupakka-asiakirjojen perusteella 14 taktiikkaa, joita teollisuus on käyttänyt vastustaessaan tupakkalainsäädäntöä (taulukko 1).

Asiakirjojen case-tyyppisen tarkastelun etuna on taktiikoiden sijoittaminen päätöksentekoprosessin kontekstiin. Se vaatii kuitenkin joko laajaa käsittelyä tai keskittymistä vain muutamaaan tapaukseen. Seuraavassa tarkoituksena on luoda yleiskuva Suomeen liittyvistä taktiikoista. Tästä syystä asiakirjojen tarkastelussa käytetään Salo-

jeen ja Daglin tarjoamaa kattavaa jaottelua.

On kuitenkin huomattava, että jaottelu on luotu tupakkayhtiöiden kansainvälisen toiminnan arviointiin, eikä se sovellu täysin kansallisen tilanteen kuvaukseen. Suomessa esimerkiksi median ja tilaustutkimusten rooli on ollut keskeinen tupakkataistelussa. Sen sijaan todisteita ei ole siitä, että yhtiöt olisivat Suomessa käyttäneet rahallista tukea poliitikoille⁷, lahjontaa, salakuljetusta tai kauppa- tai yhteistoimintasopimuksia. Seuraavassa käsitellään niitä Salojeen ja Daglin esittelemiä taktiikoita, joita tupakkayhtiöillä on asiakirjojen mukaan ollut käytössä Suomessa. Median osuutta tarkastellaan PR-toiminnan ja tilaustutkimuksia konsulttiohjelmien yhteydessä.

Asiakirjoista käy ilmi, että tupakkayhtiöt ovat nähneet paljon vaivaa ja käyttäneet paljon rahaa suomalaisen keskustelun seuraamiseen. Tietokannoista löytyy hämmästyttävän suuri määrä asiakirjoja, jotka ovat käännöksiä suomalaisista lakiehdotuksista, julkaisuista ja lehtileikkeistä. Monet käännöksistä koskevat tupakkayhtiöiden vastustajinaan pitämien henkilöiden ja organisaatioiden toimintaa. Esimerkiksi tupakkavalituksessa näkyvästi esiintyneen Pekka Puskan eduskuntapuheenvuoroja on seurattu tiiviisti. Keskustelun seuraamisessa ei ole kaihdettu työläidenkään käännösten tekemistä: lähes jokainen suomeksi julkaistu raportti tai katsaus on käännetty englanniksi.⁸

Tiedonhankintaan ovat osallistuneet tupakkayhtiöiden palkkaamina erilaiset mainos- ja viestintätoimistot. Alihankkijat ovat avustaneet tupakkateollisuutta muun muassa lehtiartikkeleiden ja muun julkaistun materiaalin kääntämisessä, päätöksentekijöiden identifioimisessa sekä laajemmin tupakkapolitiikassa eli muun muassa poliittisten liittolaisten etsimisessä, tupakkaveron alentamiseen tähdänneessä lobbauksessa ja Suomessa julkaistavaksi tarkoitettujen artikkelipohjien laatimisessa.

Alihankkijat ovat tiedottaneet julkaistuista tutkimuksista (mm. Kansanterveyslaitoksen julkaisuista), jotka ovat liittyneet jollakin tavalla tupakkateollisuuteen. Eräs viestintätoimisto auttoi PM:ta identifioimaan tupakkakysymyksistä päät-

⁷Tupakka-asiakirjoissa ei ole Suomen osalta yhtä poikkeusta lukuun ottamatta viittauksia vaalirahoitukseen. PM:n Pohjoismaiden johto käsitteli marraskuussa 1987 mahdollisuutta ostaa taideteos Mauno Koiviston presidentinvaalikampanjan tukemiseksi. Tarjous torjuttiin, mutta sen sijaan harkittiin poliitikoille tarkoitettua golf-matkaa. Vaalirahoituksen puuttuminen tupakka-asiakirjoista ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivät tupakkayhtiöt olisi osallistuneet vaalirahoitukseen myös Suomessa. Vaalirahoitus oli Suomessa vuoteen 2000 asti salaista ja siksikin tulenarka aihe. Päätökset asiasta on todennäköisesti tehty suullisesti tai ainakin niin, ettei niistä ole lähetetty kirjallisia vahvistuksia ulkomaille – eikä näin ollen asiakirjoja ole saatavissa.

⁸Tupakkayhtiöiden toimesta englanniksi on käännetty esimerkiksi Mervi Hara-Eteläharjun vuonna 1990 laatima julkaisu *Ostettu urheilija – lahjoitettu julkisuus. Johdatus Belmont-markkinointiprojektiin. Lääkärin sosiaalinen vastuu ry., Tampere (Sportsman Bought – Publicity Given Away. Introduction to "Belmont" marketing project. PMI 2501047321/7346)*.

täviä henkilöitä Suomessa ja muissa Pohjoismaissa toteuttamalla aihetta koskevan tutkimuksen.⁹

PM:n pääkonttoriin annettiin välittömästi pautetta, jos suomalaisen yhteistyökumppanin lausunnot eivät miellyttäneet yhtiötä. Amerin toimitusjohtajaksi nimetty Olli Laiho myönsi Helsingin Sanomien haastattelussa 9. tammikuuta 1990 tupakoinnin aiheuttavan syöpää. Pian Laiho perui lausumansa. Kymmeniä Suomessa julkaistuja artikkeleita käännettiin englanniksi ja lähetettiin PM:n johtajille. Amerin pääjohtaja Heikki O. Salonen sai vihaisen puhelun PM:n Euroopan johtajalta ja joutui lähtemään Laihon kanssa Sveitsiin Canossan-matkalle. Myöhemmin Salonen joutui selittämään Laihon lausuntoa New Yorkissa PM:n hallituksen puheenjohtajalle. Laiho erosi melko pian tämän jälkeen tehtävästään.¹⁰

⁹Eräissä asiakirjassa todetaan (Inter-office correspondence, from Arjuna Kannangara to Mary Pottorff. 9.3.1987. PMI 2023544031): ”Suomen BNL tekee PR Svenskan avustuksella kokonaisen tutkimuksen tupakka-asioiden tärkeimmistä päättäjistä Pohjoismaiden hallituksissa (1.7.87 mennessä).” BNL on saanut myös muita kuin tiedusteluun liittyviä tehtäviä. Esimerkiksi vuonna 1988 siltä tilattiin suunnitelma siitä, miten voidaan aktivoida kuluttajia vastustamaan asiakaspalautteella Finnairin päätöstä kieltää tupakointi lennoilla.

¹⁰Laihon ”lipsahduksen” merkitystä korostaa se, että PM oli jo aikaisemmin kiinnittänyt huomiota lehtilausuntojen antamiseen Amerissa. PM:n johtajana Suomessa työskennellyt Göran Weber oli puuttunut 14. toukokuuta 1987 Turun Sanomissa julkaistuu artikkeliin, jossa Amer-Tupakan tuotantojohtajan Veijo Rosimon suulla todettiin, että ainoa keino välttää kaikki tupakoinnin haitalliset vaikutukset oli lopettaa tupakointi ja että kaikki keinot tupakan jalostamisessa vähemmän haitalliseksi oli käytetty loppuun. Weber kirjoitti asiasta 22.5.1987 Amer-Tupakan toimitusjohtajalle Jukka Ant-Wuoriselle (Telefax, Goeran Weber to Jukka Ant-Wuorinen, subject: Article in Turun Sanomat May 14th, 1987. 22.5.1987. PMI 2501468546A, 2501468547): ”Emme ymmärrä, miten Amer-Tupakan edustaja ei ole tietoinen siitä tosiasiasta, ettei ole olemassa lääketieteellisiä todisteita tupakoinnin ja terveyshaittojen kausaaliyhteydestä. Mielestämme Amer-Tupakan henkilökunnalle kannattaisi antaa ohjeet, että vain te annatte lausuntoja, jotka koskevat tupakointia ja terveyttä. Suosittelemme, että kaikki lausuntojen antajat vaativat artikkelit tarkistettaviksi ennen painamista. Vain näin voidaan välttää vääriä suorat lainaukset tai harhaanjohtavat epäsuorat lainaukset. Ehdotamme, että otatte tämän asian esille myös kansallisten tupakkayhtiöiden yhdistyksessä (NMA). Ymmärrettävästi meistä on tärkeää, että kaikki tiedostavat, kuinka varovaisia meidän on oltava kaikessa mitä sanomme.”

Suomen tupakkapolitiikan tiivis seuranta viittaa siihen, että se on ollut tarkkailussa tärkeällä sijalla. Suomi on ilmeisesti ollut tiedustelutoiminnan painopistealue, koska tupakkalainsäädännöstä on käyty paljon keskustelua ja koska lainsäädäntö on viety pidemmälle kuin monissa muissa maissa.

PR-TOIMINTA

Tupakkateollisuudelle on ollut alusta alkaen selvää, ettei se voi voittaa terveysargumentein käytävää keskustelua. Siksi se on pyrkinyt itse siirtämään tupakkateollisuudesta käytävää keskustelua pois terveysaiheista. Ystävällismieliset toimittajat ja poliitikot ovat olleet otollinen yleisö tupakkateollisuuden argumenteille, joiden mukaan tupakoinnin terveyshaittoja ei ollut pystytty todistamaan ja näin ollen sääntelyyn ei ollut aihetta.

Vuonna 1989 PM lennätti yhdessä Amerin kanssa viisi suomalaista toimittajaa Yhdysvaltoihin. Sisäisen asiakirjan mukaan tuloksena oli huomattavasti myönteistä julkisuutta. Myöhemmin samat toimittajat kirjoittivat laajoja artikkeleita, joissa Amer sai esille omat näkemyksensä tupakan aiheuttamasta syövän vaarasta ja rangaisusveroista.

Vuonna 1992 PM suunnitteli tiedottajakoulutusta passiivisen tupakoinnin kysymyksistä Amerin työntekijöille, huomaavaisten tupakoitsijoiden kampanjaa, informaatiotilaisuuksia Yhdysvalloissa työskenteleville suomalaistoimittajille ja sisäilman laatua käsittelevien lobbausmatkojen järjestämistä toimittajille ja ay-johtajille. Yhtiö halusi myös edistää puolueettomilta vaikuttavien tahojen avulla keskustelua sisäilman laadusta tupakansavun haittojen sijaan.

Talouselämä-lehden välissä ilmestyi 1990-luvun taitteessa lehti nimeltä Healthy Buildings International Magazine. Sitä julkaisi Grey Robertson, yhdysvaltalainen konsultti, joka oli tullut tutuksi monille suomalaistoimittajille. Robertsonin yhtiö Healthy Buildings International (HBI) oli erikoistunut sisäilman laatuun ja teki tutkimuksia tuuletusjärjestelmistä. Robertsonin viesti oli, etteivät yksittäiset saastuttajat – kuten tupakan savu – olleet huonon sisäilman syy, vaan keho ilmastointi. Eri puolilla maailmaa Robertson levitti sanomaa ”sairaiden rakennusten syndroomasta”.

Asiakirjat paljastavat, mistä tutkimuksissa oi-

kein oli kysymys: tupakkayhtiöt valitsivat selvityskohteet – ja maksoivat välikäsien kautta myös laskut. Tupakkayhtiöt valvoivat myös Healthy Buildings International Magazine -lehden sisältöä. Robertson ja tupakkateollisuus olivat löytäneet toisensa 1980-luvun puolivälissä, kun tiedot passiivisen tupakoinnin haitoista alkoivat huolestuttaa yhtiöitä. Yksi keino tupakkayhtiöille selvittää passiivisen tupakoinnin uhasta oli etsiä uusi alibi: se oli ”sairas rakennus”. Haittoja ei aiheutunut tupakointi vaan tuuletuksen puuttumisen aiheuttama sisäilman keho laatu.¹¹

LOBBAUS

Tupakkalobbauksen kohderyhminä ovat olleet Suomessa muun muassa tupakkakysymyksiä käsittelevät virkamiehet, poliitikot, työmarkkinajohtajat sekä toimittajat. Sidosryhmien suosiota on yritetty hankkia erilaisella kestävyksellä. Amer on muun muassa kustantanut toimittajille, poliitikoille ja työmarkkinajohtajille matkoja formulakilpailuihin. Esimerkiksi vuonna 1992 kaavailtiin matkoja kolmeen eri formulakilpailuun hallitustason vieraille. Samalla olivat esillä matkat PM:n sponsoroiman Golfin maailmankiertueen kilpailupaikoille.¹² Myös Zimbabwe ja Sveitsi ovat olleet suunniteltujen lobbausmatkojen kohteena.¹³

Asiakirjoista löytyy viitteitä, joiden mukaan tupakkateollisuus on yrittänyt hyödyntää poliitikoihin solmittuja yhteyksiä muun muassa tupakkavero- ja lakikysymyksissä. Vuonna 1987 suunnitelmaa tupakan valmisteveron uudistamiseksi yritettiin viedä läpi hyödyntämällä Amer-yhtymän silloisen pääjohtajan ja PM:n alihankkijana toimineen viestintätoimiston johtajan henkilökohtaisia suhteita valtiovarainministeriin.

¹¹Robertsonia 1990-luvun alussa sanomalehti Uuteen Suomeen haastatellut suomalaistoimittaja kertoo saaneensa ylemmältä taholta kehotuksen kirjoittaa artikkeli Suomessa vierailleesta asiantuntijasta. Haastattelun aikana Robertson ei ollut kertonut mitään toimintansa taustasta. Hän menetteli samalla tavalla joka paikassa. Näin säilyi käsitys puolueettomasta asiantuntijasta. Suomessa Healthy Buildings International Magazine -lehden toimittamisesta huolehti viestintätoimisto BNL. Saatavilla olevien asiakirjojen mukaan PM maksoi 1990-luvun alussa Robertsonin yhtiölle lehden käännöksistä, painatuksesta, julkaisemisesta ja muista kuluista ainakin 370 000 dollaria.

Myöhemmin Amerin pääjohtaja yritti puhua ympäri uutta valtiovarainministeriä varaamalla itselleen paikan samalta lennolta New Yorkiin.

Lobbyustoiminta aktivoitui, kun tupakkayhtiöt saivat selville, että sosiaali- ja terveysministeriössä oli laadittu syksyllä 1990 esitys uudeksi tupakkalaiksi. Esitys tuli hallitukseen, mutta ei saapunut koskaan eduskuntaan. Maaliskuussa 1992 Amer sai tietää, että lakiesitys oli herätetty jälleen eteen. Amerin sidosryhmäjohtaja sai tehtäväkseen lobata työmarkkinajärjestöjen eli Suomen Ammattijärjestöjen Keskusliiton (SAK), Liiketyöntäjien Keskusliiton (LTK) sekä Teollisuuden keskusliiton (TKL) edustajia ja selittää heille, mihin lakiesityksen toteuttaminen johtaisi. Vähän aikaisemmin sidosryhmäjohtaja oli järjestänyt VIP-matkan Sveitsiin samoille työmarkkinajohtajille.

SAK oli aluksi suhtautunut lakiesitykseen myönteisesti, koska se piti tupakkaa karsinogeenina. Keskustelun jälkeen SAK oli kuitenkin valmis muuttamaan kantaansa. SAK ja TKL antoivatkin yhdessä lausunnon, jonka mukaan työpaikkatupakointi on työyhteisön sisäinen asia eikä sen pitäisi kuulua viranomaisille. Toukokuussa 1993 eräs PM:n johtaja kertoi, että SAK:n ja TKL:n edustajat olivat tavanneet sosiaali- ja terveysministeriön edustajat ja keskustelleet työpaikkatupakoinnista esittäen paikallisia järjestelyitä.

Henkilökohtaisten suhteiden roolista kertoo se, että Amerin sidosryhmäjohtaja oli keskustellut

tupakkalakiesityksestä iltapäivälehdessä päätoimitajan kanssa. Tämän jälkeen päätoimittaja kirjoitti kolumnin, jossa hän kritisoi voimakkaasti lakiesitystä.

Poliitikkojen, virkamiesten ja työmarkkinajohtajien lisäksi PM on ollut kiinnostunut myös Valtion teknillisen tutkimuskeskuksen tupakkalaboratorion työntekijöistä. Asiakirjat sisältävät lukuisia mainontoja yhteydenpidosta laboratorion työntekijöihin ja heidän luonnekuvauksiaan.

KONSULTTIOHJELMAT

Tupakkateollisuudelle on ollut tärkeää osallistua tupakan terveysvaikutuksia koskevaan tutkimukseen siksi, että se pystyisi luomaan hämmennystä julkisessa mielipiteessä ja kyseenalaistamaan ehdotettujen sääntelytoimien perusteena olevia tutkimuksia. Tilaustutkimuksia ja ostettuja asian tuntijoita on käytetty myös lobbauksen tukena sekä yleisen mielipiteen muokkauksessa.

Terveyskeskustelussa teollisuus ei edes pyrkinyt voittamaan väittelyitä – riitti, että se pystyi luomaan ja säilyttämään illuusion tieteellisen näytön kiistanalaisuudesta. Sisäisessä dokumentissa luonnehditaan oman tutkimustoiminnan tavoitetta seuraavasti: ”Meidän tietomme ympäristön tupakansavusta/sisäilman laadusta mahdollistavat seuraavan argumentin jatkuvan käytön: Ei ole olemassa vakuuttavia tieteellisiä todisteita siitä, että ympäristön tupakansavu olisi terveysriski ei-tupakoiville.”

Passiivisen tupakoinnin uhan vuoksi PM ja muut tupakkayhtiöt päättivät alkaa ostaa eri puolilla maailmaa asiantuntijoita puolelleen 1980-luvun loppupuolella. Operaation tarkoituksena oli palkata joukko tutkijoita konsulteiksi, jotka tekisivät tutkimuksia, kirjoittaisivat artikkeleita, antaisivat haastatteluita ja osallistuisivat konferensseihin. Apuna käytettiin asianajajatoimistoja ja omia tiedekeskuksia. Tupakkayhtiöt halusivat tupakoinnin jälleen sosiaalisesti hyväksytyksi ja samalla palauttaa tupakoitsijoiden itseluottamuksen, jota tiedot tupakoinnin terveysriskeistä olivat horjuttaneet. PM:n asiantuntijaryhmän koodinimeksi tuli whitecoats eli valkotakit.

Pohjoismaat olivat valkotakeille tärkeä kohdealue, sillä ne olivat saaneet kansainvälistä mainetta tupakointikielloillaan. PM listasi vuoden 1987 alussa passiivisen tupakoinnin uhan vuoksi Sveitsin, Ruotsin ja Suomen tärkeimmiksi Euroopan

¹²Vuonna 1992 järjestetyn PR-kokouksen pöytäkirjassa todetaan seuraavaa (P.J, Minutes of the Philip Morris/Amer CA meeting 911 211; report. 13.01.1992. PMI 2501067291, 2501067294–7295): ”LL (Lasse Lehtinen) ja KS (Kalle Soikkanen) laativat ehdotuksen mahdollisista hallitustason vierailijoista kolmelle F1-matkalle Espanjaan (3. toukokuuta), Monacoon (30. toukokuuta) ja Italiaan (13. syyskuuta). Tapahtumia koordinoi E. Valanko, jottei tapahdu sekaannusta kaupan ja korkean tason hallitusvieraiden kanssa. Philip Morrisin Kukatapahtumaa on alustavasti kaavailtu maaliskuun loppupuolelle, ja sinne kutsutaan hallitustason ja median edustajia. Philip Morrisin Golf-maailmankiertuetta harkitaan mahdollisena kohteena hallitustason vieraille. Huomautettiin myös, että yhteydenpitoa Euroopan integraatiota hoitavien suomalaisten viranomaisten kanssa on lisättävä ja siihen on keskityttävä.”

¹³Kutsuja ovat saaneet muiden muassa kokoomuksen Jari Erholm, Ilkka Kanerva, Antti Peltomäki ja Matti Piuhola.

kohdemaikseen. Pohjoismaiden tupakkavalmistajien yhdistys keskusteli asiantuntijaryhmän perustamisesta syyskuussa 1987 ja näytti hankkeelle vihreää valoa. Egil-ryhmää (Expertgruppen för riskbedömning av inneluftens hälsorisker) lähti johtamaan ruotsalainen lääkäri, jolla oli pian käytettävissään kymmenkunta lääkäriä eri Pohjoismaista.¹⁴ Suomesta Egilin toimintaan osallistui yksi lääkäri, joka tutki passiivisen tupakoinnin vaikutusta hengityskapasiteettiin. Tupakkayhtiöt käyttivät suomalaisia lääkäreitä myös muissa tutkimuksissa sekä todistajina oikeudenkäynneissä. Tuotevalvonta-asioissa konsulttina työskenteli eräs Valtion teknillisen tutkimuskeskuksen tupakkalaboratorion entinen työntekijä.

Muutkin yhtiöt kuin PM yrittivät hankkia suomalaisia konsultteja. Huhtikuussa 1989 suomalainen lääketieteen professori M. H. Frick kirjoitti ruotsalaiselle kollegalleen kirjeen, jossa hän mainitsi nimeltä kolme lääkäriä, joiden uskoi suostuvan tupakkayhtiö R. J. R:n konsulteiksi.¹⁵ Lopulta heistä vain yksi suostui yhteistyöhön, hänkin vain arvioimaan oikeudenkäynnissä esillä olleita röntgenkuvia. Tupakkayhtiöille ovat tehneet konsulttitoita myös lääkärit Kari Syrjänen ja Ismo Virtanen.

Tupakkalain valmistelun yhteydessä Amer käytti lääketieteen ja juridiikan konsultteja. Eräs lääkäri laati Amerille laajan lausunnon, jossa hyökättiin passiivisen tupakoinnin haittoja esitteleviä tutkimuksia vastaan. Sisäisessä muistiossa pohdittiin, miten kyseinen lääkäri voitaisiin esitellä uskottavimmin itsenäisenä passiivisen tupakoinnin haittojen kriittikkona. Oikeustieteen apulaisprofessori laati lausunnon, jossa puututtiin muun muassa ehdotetun mainoskiellon laajuuteen. Eduskunta muuttikin hallituksen esitystä mainoskiellosta.

Teollisuus on yrittänyt vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen myös tilaustutkimusten avulla, jotka ovat koskeneet muun muassa tupakkateollisuuden työllisyysvaikutuksia, tupakkaveron tuottoa ja kansalaisten mielipiteitä tupakkasääntelystä.

¹⁴Työryhmän rahoitus hoidettiin siten, että ryhmää johtaneen Torbjörn Malmforsin konsulttityhtiö lähetti laskun Lontooseen asianajotoimisto Covington & Burlingille, joka puolestaan laskutti PM:ta.

¹⁵Frick mainitsee kirjeessään apulaisprofessori Karin Mattsonin, apulaisprofessori Ossi Korholan ja professori Eino Holopaisen (M. H. Frick to professor Åke Hjalmarson. April 10, 1989. PMI 202491866).

PM teetti Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa Eureka-nimisen kyselytutkimuksen, joka pyrki estämään tupakkasääntelyn leviämistä. Tavoitteena oli osoittaa, että enemmistö työntekijöistä ja työnantajista haluaisi itse päättää tupakointisäännöistä ilman hallituksen puuttumista asiaan. Kesäkuussa 1992 eräs iltapäivälehti toteutti ja julkaisi Amerin aloitteesta mielipidetutkimuksen, jonka mukaan valtaosa suomalaisista vastusti työpaikkatupakoinnin valtiollista sääntelyä.

PM:n sisäisestä kirjeenvaihdosta käy ilmi, että yhtiö on tukenut Suomessa myös sellaista tutkimusta, jolla on pyritty osoittamaan tupakoinnin yhteiskunnallisia etuja ja tupakkaverotuksen yhteiskunnallisia haittoja. Tutkimuksissa on selvitetty tupakkaveron tuoton ja tupakoinnin yhteiskunnalle aiheuttamien kulujen suhdetta. Lopputuloksena on yleensä ollut, että tupakoitsijat itse asiassa hyödyttävät yhteiskuntaa enemmän kuin tupakoitsemattomat. Tilaustutkimusten tarkoituksena on ollut estää tupakkaveron nostamista Pohjoismaissa.

Helsingin kauppar korkeakoulussa työskennellyt tutkija kirjoitti 1980-luvun lopussa yhteistyössä tupakkayhtiön kanssa artikkeleita muun muassa tupakoitsijoiden ja tupakoimattomien aiheuttamista kustannuksista julkiselle taloudelle sekä tupakkaveron regressiivisyydestä, toisin sanoen siitä, että köyhät maksaisivat enemmän tupakkaveroja kuin rikkaat. PM:n omat asiantuntijat kommentoivat artikkeliluonnoksia ja niiden palkkaama suomalainen konsulttitoimisto etsi artikkeleille julkaisukanavia.¹⁶

Vuonna 1988 Amer tilasi Liiketaloudelliselta tutkimuskeskukselta (LTT) selvityksen tupakan yhteiskunnallisista kustannuksista. Syksyllä 1989 valmistuneen tutkimuksen tulos ei kuitenkaan tyydyttänyt täysin tilaajaa. Tutustuttuaan LTT:n ensimmäiseen luonnokseen PM:n edustajat vaativat siihen olennaisia korjauksia. LTT vastusti

¹⁶Sisäisessä asiakirjassa todetaan (EEMA Region Annual Report Regarding PMI Corporate Affairs Action Plan. October 16, 1989. PMI 2500019962, 2500019963): ”Olemme saaneet valmiiksi kolmannen osapuolen (Malmberg) tekemän tutkimuksen kotitalouksien menoista. Se osoittaa, että tupakoivat kotitaloudet käyttävät vähemmän terveydenhoitoa kuin tupakoimattomat kotitaloudet. Aiomme julkaista tämän pian arvostetussa teknisessä tiedejulkaisussa Skandinaviassa. Olemme myös paraikaa aloittamassa vastaavia tutkimuksia Ruotsissa ja Tanskassa.”

aluksi korjauksia. LTT:n mielestä ”pesäeron tekeminen olemassa olevaan kirjallisuuteen, jota hallitsevat tupakoinnin vastaiset näkemykset, vaatii jonkin verran rohkeutta”.¹⁷

Edelleen on epäselvää, kuinka itsenäisesti tupakkayhtiöiden rahoittamat tutkijat ovat todellisuudessa toimineet ja miten tupakkayhtiöt ovat käyttäneet ”tilaustutkimuksia” hyödykseen. Julkisuudessa on mainittu muitakin tapauksia. Lisäksi on ilmeistä, että läheskään kaikki yhteydet eivät paljastu tupakka-asiakirjoista tai muistakaan lähteistä. Mainitut tapaukset kertovat kuitenkin siitä, että lääkäreiden ja lääketieteen tutkijoiden arvovalta ja heidän esittämänsä tutkimustulokset ovat olleet tärkeä tekijä tupakkasääntelyä koskevassa keskustelussa. Tupakkayhtiöiden tilaamat ja teettämät tutkimukset hämmensivät keskustelua ja pienensivät keskustelun tuomaa uhkaa teollisuudelle. Samalle ne antoivat tupakoitsijoille it-seluuttamusta: rationaalisilta vaikuttavat argumentit loivat syyn torjua terveyshuolia.

TUPAKOITSIJOIDEN YHDISTYKSET

Tupakkateollisuuden tukena sääntelyn vastustamisessa on ollut erilaisia tupakoitsijayhdistyksiä. Useissa maissa liikehdintää on järjestänyt Smokepeace-liike. Yhdistysten ja teollisuuden yhteisenä tavoitteena on ollut saada niin sanottu tupakointirauha. Suomessa Amer on järjestänyt näyttäviä kampanjoita, joiden tarkoituksena oli luoda rauhanomaisen rinnakkaiselon ilmapiiriä,

¹⁷Suurin ongelma oli kuitenkin se, että LTT:n käyttämä asiantuntija Markku Pekurinen oli asettunut poikkitelein, eikä suostunut muuttamaan laskelmiaan. Kyse oli siitä, että Philip Morris halusi saada tupakoinnin näyttämään yhteiskunnalle edullisemmalta kuin alustavat tutkimustulokset osoittivat. Keskusteluiden jälkeen LTT oli valmis korjauksiin 100 000 markan ylimääräistä palkkiota vastaan. Pulmaksi jäi kuitenkin Pekurinen, joka oli laatimassa aiheesta pait-si väitöskirjaa myös artikkelia Sosiaalilääketieteelliseen aikakauslehteen. Philip Morris valmistautui vastaiskuun. Sisäisessä muistiossa todettiin (Finland – Research Projects. Inter-office correspondence. January 5th, 1990. PMI 2049809354, 2049809355): ”Tupakkateollisuuden olisi jossain päin maailmaa ja mieluummin ilman Philip Morrisia valmistauduttava haastamaan näiden tutkimusten tuloksia.” Pekurinen kertoo itse, ettei hän ole huomannut kenenkään yrittäneen kumota tuloksia myöhemmin.

toisin sanoen korostaa vapaaehtoisia järjestelyitä lainsäädännön sijaan.

Tupakoitsijayhdistysten toiminta ei ole todellisuudessa ollut niin spontaania kuin on näytetty. Vuonna 1987 PM:n PR-suunnitelmassa tavoitteeksi mainittiin ”tukea HEN-RY Kohteliaat Tupakoitsijat Yhdistystä Tanskassa ja organisoida samanhenkisiä ryhmiä Suomessa ja Ruotsissa”. Suomeen perustettiinkin yhdistys nimeltä Huomaavaiset tupakoitsijat (Hu-Tu). Yhdistys onnistui hankkimaan näkyviä keulakuvia, joihin kuuluivat muun muassa kirjailija ja kansanedustaja Jörn Donner, entinen kommunistijohtaja Aarne Saarinen ja kirjailija Arvo Salo.

Vuonna 1989 PM:n raportissa todettiin, että Hu-Tu avusti teollisuutta hankkeessa, jossa se yritti vakuuttaa yleisön, avainpoliitikot ja ammattiyhdistysjohtajat siitä, ettei tupakkaa voida lukea aineeksi, joka aiheuttaa syövän vaaraa. Tämän oli määrä tukea teollisuutta sen pyrkimyksessä ampua alas valtiovarainministerin esitys 20 prosentin ”rangaistusverosta” tupakalle.

PM:n tutkimuslaitoksen vuonna 1992 laatiman raportin mukaan laitos oli antanut tieteellistä apua tupakoitsijoiden oikeuksia puolustaville ryhmille niiden hyökätessä WHO:n tupakanvastaista ohjelmaa vastaan. Hu-Tu oli mainittujen yhdistysten joukossa. Vuonna 1992 PM:n ja Amerin kokouksessa keskusteltiin Hu-Tun jäsenhankinnan tukemisesta. Myöhemmin Suomen viranomaiset kielsivät Amerin rahallisen tuen Hu-Tulle tupakkalain vastaisena.

PM yritti vuonna 1987 luoda PR-kontaktien avulla tupakoitsijoiden yhdistyksen myös eduskuntaan. Sisäisen muistion mukaan PM:n käyttämän viestintätoimiston tehtävänä oli perustaa eduskuntaan arvovaltainen ”tupakoitsijoiden klubi”, jota teollisuuden johtajat isännöisivät ja johon kutsuttaisiin luennoitsijoiksi huippuluokan vieraita.

TUKIRENKAIEN LUOMINEN

Tupakkayhtiöt ovat pyrkineet vahvistamaan asemaansa laajentamalla intressiryhmäänsä. Ottamalla lobbaukseen mukaan muita tahoja yhtiöt ovat voineet mobilisoida verkoston, joka on pystynyt estämään teollisuudelle kielteisten lakiehdotusten läpimenon.

Suomessa monet tukirenkaat ovat tähdänneet passiivisen tupakoinnin uhan torjumiseen. PM:n

vuoden 1987 PR-suunnitelmassa todetaan tavoitteeksi ”työskennellä yhdessä pohjoismaisten lentoyhtiöiden kanssa suorittamalla sisäilman laatu- ja ympäristö- ja järjestämällä Kansainvälisen Ilmanlaatufoederaation (International Federation on Air Quality) seminaari lentoyhtiön johtajille”.

PM on myös suunnitellut ostavansa tukea työmarkkinajärjestöiltä maksullisilla ilmoituksilla niiden lehdissä. Esimerkiksi edellä mainitun Eureka-tutkimuksen julkaisemiseen 23 eri ammattija työnantajaliiton lehdessä budjetoitiin vuonna 1987 yhteensä 430 000 markkaa. Ilmoitusten tarkoituksena oli voittaa ay-liikkeen tuki tupakointirajoitusten vastustamisessa.

Vuonna 1991 PM järjesti ay-johtajille matkan, jonka päätavoitteena oli ”luoda läheisemmät suhteet Suomen ay-johtajiin”, ”esitellä PM monipuolisena ja menestyvänä monialayhtiönä” sekä ”perehdyttää vieraat työpaikkatupakointia koskeviin kysymyksiin sisäilmanlaatu-kehyksen puitteissa”. Lobbausta tupakkayhtiöiden puolesta harjoittivat myös muiden muassa Kaupan Keskusliitto ja Hu-Tu. Ryhmäkannetta koskevan lainsäädännön torjumisessa tupakkayhtiöt suunnittelivat yhteistyötä Suomen Pankkiyhdistyksen kanssa.

PELOTTELU

Mualla maailmassa tupakkayhtiöiden pelottelu on ilmennyt oikeudellisten ja taloudellisten keinojen käyttönä vastustajien ahdistamiseksi ja pelästyttämiseksi. Suomessa tupakkayhtiöt ovat olleet oikeudenkäynneissä vastaajina. Tässä asemassa ne valitsivat ankan puolustuksen taktiikan. Yhtiöt olivat julkisuudessa närkästyneitä vahingonkorvausvaatimuksista ja rikosepäilyistä. Ne syyttivät kantajaa oikeudenkäynnin väärin käyttämisestä.

Markkinointirikosepäilyjen esiin nostamista yritettiin estää uhkaamalla rikosilmoituksella perättömästä ilmiannosta. Tupakkayhtiöt vaativat lisäksi kantajan asiamiehiltä henkilökohtaista korvausta oikeudenkäynnin kuluista. Helsingin hovioikeuden vuoden 1998 lopussa antamassa päätöksessä tupakkayhtiöt oikeuteen haastaneen asianomistajan asiamiehet veloitettiin sängen poikkeuksellisesti yli 300 000 markan henkilökohtaiseen vastuuseen oikeudenkäyntikuluista. Korkein oikeus kumosi tämän tuomion.

Tupakkayhtiöt ovat jo pitkään pyrkineet varmistamaan liiketoimintansa tulevaisuutta rakentamalla – kaikesta vastustuksesta huolimatta – itselleen myönteistä yrityskuvaa. Tärkeä osa imagonrakennusta ovat olleet erilaisten kulttuuri-, taide- ja urheilutapahtumien tukeminen. Vuonna 1992 Amerin ja PM:n kokousmuistiossa todetaan: ”Poliittisten suhteiden ohjelma hyödyntää edelleen hyvin organisoiduista F1-tapahtumista sekä muista PM:n sponsoroimista tapahtumista hankittua arvostusta. Samaan aikaan mediayhteyksissä keskitytään luomaan uusia arvokkaita kontakteja hyvin järjestettyjen ja informatiivisten matkojen ja kulttuuritapahtumien avulla.”¹⁸

RAJOITUSTEN UHMAAMINEN

Tupakan mainonta ja muu myynninedistäminen kiellettiin vuonna 1978 voimaan tullessa tupakkalaissa. Suomessa toimivilla tupakkayhtiöillä ei juuri ollut keinoja taistella uusista markkinaosuuksista. PM:n mukaan ainoa keino suomalaisten kuluttajien tavoittamiseksi oli sellainen myynninedistäminen ulkomailla, joka kiinnostaisi myös suomalaista mediaa.

Mainontakieltoa yritettiin kiertää monin keinoin. Näkyvin keino oli urheilusponsorointi. PM:n sisäinen muistio kuvaa yksityiskohtaisesti ekonomi Harry Harkimon sponsorointia kilpailussa BOC Challenge Singlehanded Race Around the World 1986–1987. Harkimon päätukija oli PM, veneen nimi oli tunnetun tupakkamerkin mukaan Belmont Finland. Hankkeen taustalla oli se, että savukemerkki Belmontin myynnin kasvu alkoi hiipua. Ongelmana oli, ettei kotimaiselle merkille ollut mitään hyötyä tupakkayhtiön näkyyvyydestä kansainvälisissä formula- ja rallikisoissa. Purjehduskilpailun avulla haluttiin taata Belmontin menestyksen jatkuminen. Yhtiön mielestä yksinpurjehdus maailman ympäri oli vertaansa vailla oleva mahdollisuus hankkia julkisuutta tupakkamerkille Suomessa. Purjehdus takaisi jatkuvaa julkisuutta kahden ja puolen vuoden ajan ja mainittaisiin vielä vuosia myöhemmin. Projektin ajatus oli siinä, että veneen ni-

¹⁸PJ, Minutes of the Philip Morris/Amer CA meeting; report. 13.01.1992. PMI 2501067294.

meksi tulisi tupakkamerkin nimi. Jos tämä ei olisi onnistunut, yhtiö olisi hylännyt koko hankkeen.

Purjehdushankkeen arkkitehdin, PM:n Suomessa toimivan johtajan Göran Weberin mukaan kilpailun aikana tärkeintä oli ”maksimoida mediajulkisuus takaamalla jatkuva tieto- ja kuvavirta sekä järjestämällä toimittajille matkoja pysähdyssatamiin”. Hankkeeseen sisältyi kuitenkin runsaasti riskejä, joita analysoitiin hyvin yksityiskohtaisesti. Suurimpana riskinä pidettiin sitä, että koko hanke pysäytettäisiin tupakkalain vastaisena. Tästä syystä veneen nimi päätettiin salata niin kauan, kuin se oli Suomessa.

Belmont-projektit saivat valtaisesti julkisuutta, mutta aiheuttivat myös protesteja. Terveysjärjestöt syyttivät PM:ta ja Rettigiä Suomen tupakkalain kiertämisestä. Niiden mielestä sponsori-hankkeet yksiselitteisesti mainostivat tupakkaa. Asiasta kanneltiin oikeuskanslerille, se nostettiin esiin Amerin yhtiökokouksessa ja lopulta Amerille asetettiin 400 000 markan uhkasakko Belmont-materiaalin levittämisestä. Belmont-projektit olivat yksi syy siihen, että tupakan mainontakiellon määrittämisä täsmennettiin kesäkuussa 1994 hyväksytyssä uudessa tupakkalaissa.

TAKTIIKOIDEN TULOKSELLISUUS

Painostustoiminnan tuloksia monimutkaisessa päätöksentekoprosessissa on vaikea arvioida. Asiakirjat sisältävät joitain mainintoja painostustoiminnan konkreettisista tuloksista. Lokakuussa 1989 laaditussa yhteenvedossa todetaan PM:n onnistuneen vähentämään WHO:n tupakointitoman päivän saamaa julkisuutta. Samassa raportissa todetaan, että PM onnistui estämään tupakalle esitetyn 20 prosentin rangaistusveron toteuttamisen. PM toimitti tässä yhteydessä materiaalia ja laajaa argumentaatiota tupakoitsijoiden yhdistykselle, ammattiyhdistysliikkeelle ja kaupalle.

Syksyllä 1990 valmistui ensimmäinen esitys uudeksi tupakkalaksi. Se ei kuitenkaan edennyt koskaan eduskuntaan, vaan pysähtyi hallituksen käsittelyyn. PM piti sisäisessä muistiossaan lykääntymistä oman lobbauksensa ansiona. Tapausta voikin pitää merkittävänä voittona tupakkateollisuudelle. Kysymys ei ollut yksittäisten sääntelytoimien vaan kokonaisen lakipaketin torjumisesta. Teollisuus onnistui lobbauksen avulla

viivyttämään itselleen haitallisen lainsäädännön voimaantuloa muutamalla vuodella.

Muut raportit kertovat vain pienistä menestyksistä. Eräässä 12. syyskuuta 1991 päivätyssä telex-viestissä mainitaan Amerin Lasse Lehtisen onnistuneen lobbaamaan sosiaali- ja terveysministeri Toimi Kankaanniemeä siten, että tämä otti tupakkatuotteiden hinnankorotusesityksen viikon ajaksi lähempää tutustumista varten.

PM:n lokakuussa 1992 laatimassa muistiossa kerrottiin, että sosiaali- ja terveysministeriö valmisteli jälleen uutta lakiesitystä. Muistion mukaan tupakkayhtiö oli onnistunut jarruttamaan lakiesityksen etenemistä ensin kesällä ja uudelleen syksyllä. Amer oli saanut lakiesityksen tiskin alta ja lähettänyt sen juridisille ja lääketieteellisille asiantuntijoilleen. Myöhemmin yhtiö onnistui hankkimaan myös sosiaali- ja terveysministeriön lakiesitystä koskevan tiedoteluonnoksen. Näiden avulla Amer-Tupakan edustajat saattoivat jakaa yhtiön kannan sisältävää tiedotetta toimittajille, jotka poistuivat lakiesitystä koskevasta tiedotustilaisuudesta.

PM:n johtaja Johan Puotila kertoi toiselle PM:n johtajalle Stig Carlsonille uuden tupakkalain valmistelun yhteydessä, että aikaisempi pohjatyo hotelli- ja ravintola-alan järjestön kanssa oli nyt maksamassa itseään takaisin. Järjestö oli hyökännyt vahvasti ravintoloiden tupakkakieltoa vastaan muun muassa lähettämällä lukuisille kansanedustajille kirjeen, jossa pyydettiin tukea alaa koskevan uhan torjumisessa. Tupakkalain muutoksen luonnosteluvaiheessa teollisuus hieroi yhteistyötä hotelli- ja ravintola-alan liiton kanssa. Yhteistyön avulla se onnistui poistamaan ravintolatupakoinnin rajoitukset tupakkalakiesityksestä. Rajoitukset oli poistettu lakiesityksestä sen jälkeen, kun hotelli- ja ravintola-alan liiton Pekka Ropponen ja Amerin Lasse Lehtinen olivat käyneet erään sosiaali- ja terveysministeriön virkamiehen luona puhumassa ravintola-alan ongelmista.

Rangaistusveron estäminen ja tupakkalain säätämisen hidastaminen olivat selviä voittoja tupakkayhtiöille. Kun niiden taktikat liitetään laajempaan lainsäädännölliseen kehitykseen, edellä mainitut esimerkit osoittautuvat kuitenkin vähämerkityksellisiksi. Tupakkayhtiöiden kiivaasta vastustuksesta huolimatta Suomessa säädettiin Euroopan tiukin tupakkalaki, joka tuli voimaan vuoden 1995 alussa. Philip Morrisin johtajana työskennellyt Johan Puotila oli kaksi vuotta ai-

kaisemmin pitänyt (lähes esitetystä muodossa hyväksytyä) lakiesitystä ”erittäin ankarana”. Puotilan mukaan esitys antoi eri valvontaviranomaisille niin paljon lisää valtaa, että ne pystyisivät lähes rajoituksetta vahingoittamaan teollisuutta. Arvio kertoo siitä, että taistelu tupakkalaista päättyi Suomessa tupakkayhtiöiden selvään tappioon.¹⁹

JOHTOPÄÄTÖKSET

Vuodesta 1977 voimassa ollut kattava lainsäädäntö loi Suomesta eräänlaiset koemarkkinat monikansallisille tupakkayhtiöille. Yhtiöt pyrkivät selvittämään, miten rajoitusten kanssa voidaan elää, miten niitä on tarvittaessa mahdollista kiertää ja miten lainsäädäntöön voi vaikuttaa. Toiminta Suomessa oli tärkeä osa yhtiöiden kansainvälistä strategiaa tupakkasääntelyn estämiseksi, koska ne pelkäsivät Suomen lainsäädännön leviävän muualle. Pienikin markkina-alue on merkityksellinen, jos sen lainsäädäntö voi toimia esimerkkinä suuremmille markkinoille ja uhata laajemmin yhtiöiden liiketoimintaa.

Asiakirjat osoittavat tupakkayhtiöiden pyrkineen useiden vuosien ajan tekemään tyhjiksi Suomen viranomaisten ponnistukset erityisesti passiivisen tupakoinnin vaarojen torjumiseksi. Keinot tähtäsivät paitsi suoraan lainsäädäntöprosessiin vaikuttamiseen myös yleisen ilmapiirin muokkaamiseen. Yhtiöiden kielteinen kanta tupakkasääntelyyn on ollut tiedossa myös Suomessa. Asiakirjojen tarjoama yllätys on siinä, missä laajuudessa ja miten intensiivisiä strategioita on

sovellettu. Toiminta on ollut kattavaa, hyvin suunniteltua ja yleensä näkymätöntä. Siihen on käytetty huomattavia summia rahaa.

Kansainvälinen vertailu kertoo, että tupakkayhtiöiden keinot lainsäädännön estämiseksi olivat Suomessa samankaltaisia kuin muillakin markkinoilla: ”puolueettomat asiantuntijat”, konsultit, tilaustutkimukset, tutkimusrahoitus ja avainhenkilöiden lobbaus. Tupakkayhtiöillä on selvästikin kansainvälinen verkosto ja kansainvälisiä strategioita, joita sovelletaan samoin periaattein eri toimintaympäristöihin sopiviksi.

Keskustelut esimerkiksi lainsäätäjien kanssa ovat osa demokraattista prosessia. Kaikki ne tahot, joita päätökset koskevat, yrittävät oikeutetusti saada näkemyksensä kuuluviin. Tupakkayhtiöiden tilanteen tekee poikkeukselliseksi se, että ne myyvät tuotteita, joiden vaarat ovat ilmeisiä. Samanaikaisesti yhtiöt ovat torjuneet terveysvaarat tai ainakin vähätelleet niitä. Ne ovat yrittäneet ohjata keskustelua pois tupakan vaarallisuudesta tai jopa salata kokonaan tämän seikan.

Tupakkateollisuus ei kuitenkaan ole Suomessa onnistunut päämäärissään. Yksi syy painostuksen epäonnistumiseen oli se, ettei teollisuus onnistunut saamaan julkista mielipidettä puolelleen. Tupakan aiheuttamien vaarojen kiistäminen – huolimatta vastaansanomattomista tieteellisistä todisteista – kulutti teollisuuden uskottavuutta ja vei pohjaa sen painostustoiminnalta. Teollisuus ei myöskään osannut varautua siihen, että urheilusponsoroinnin kaltaiset rohkeat myynninedistämiskampanjat saattaisivat tuottaa kielteistä julkisuutta ja herättää viranomaisia toimimaan.

Vaikka tupakkateollisuus tunnetaan vahvasta lobbauksesta, se ei näytä pystyneen vaikuttamaan Suomessa ainakaan laajasti ohi demokraattisen prosessin. Päinvastoin intensiivinenkin teollisuuden kampanja ei onnistunut estämään sille kielteisen lainsäädännön voimaantuloa. Kansalaisyhteiskunta selvisi Suomessa tupakkayhtiöiden lobbauksen sille asettamasta haasteesta. Sen sijaan tupakkayhtiöt onnistuivat puolustamaan itseään menestyksellisesti yli kymmenen vuotta jatkuneessa tuotevastuuoikeudenkäynnissä, jonka korkein oikeus ratkaisi tupakkateollisuuden eduksi kesäkuussa 2001.

¹⁹Seuraavana vuonna 150 vuotta tupakka-alalla toiminut Rettig myi tupakkateollisuutensa monikansalliselle R. J. Reynoldsille. Yksi hintaa alentanut tekijä oli Suomen ankaruustupakkalaki (Hakkarainen 2000).

Tupakkateollisuuden puolelta lobbaukseen osallistuneen henkilön mukaan ratkaiseva tekijä uuden tupakkalain säätämässä oli sosiaali- ja terveysministeri Jorma Huuhtasen vahva sitoutuminen hankkeeseen. Huuhtasen sitoutumisen edellytyksenä oli kuitenkin se, että terveysrintamalla oli vankka kannatus sosiaali- ja terveysministeriössä. Asiakirjojen perusteella vaikuttaa siltä, että tupakkayhtiöiden näkökulmasta Olli Simosella oli keskeinen merkitys lakihankkeen läpiviemisessä sosiaali- ja terveysministeriössä.

KIRJALLISUUS

Beck, Ulrich: Was ist Globalisierung. Irrtümern des Globalismus – Antworten auf Globalisierung. Frankfurt am Main: Surkamp, 1997

Birkeland, Vidar & Anderssen, Pål M. & Duvaland, Lars: Rapport fra gjennomgang av dokumentene i Guildford Depository. Vedlegg 10. Norges offentlige utredninger. NOU 2000: 16. <http://odin.dep.no/shd/norsk/publ/utredninger/NOU/030001-020003/>

Birkeland, Guro M. H. & Birkeland, Vidar: Rapport fra gjennomgang av dokumentene i Minnesota Tobacco Document Depository. Tobakksindustriens erstatningsansvar. Vedlegg 9. Norges offentlige utredninger. NOU 2000: 16. <http://odin.dep.no/shd/norsk/publ/utredninger/NOU/030001-020003/>

Bouma, Joop: Het rookgordijn. De macht van der Nederlandse tabakindustrie. 2000. <http://www.trouw.nl/982135587116.html>

Hakkarainen, Pekka: Tupakka – nautinnosta ongelmaksi. Tampere: Vastapaino, 2000

Hiilamo, Heikki: Kieltämisen ammattilaiset. Tupakkayhtiöiden strategiat tupakkalainsäädännön estämiseksi Suomessa. Jyväskylä: Suomen ASH ry. ja Lääkärin sosiaalinen vastuu ry., 2001

Korten, David C.: When Corporations Rule the

World. London: Earthscan, 1997

Martin, Hans-Peter & Schuman, Harald: Die Globalisierungsfalle. Der Angriff auf Demokratie und Wohlstand. Reinbek Bei Hamburg: Rowohlt, 1996

Parker-Pope, Tara: Cigarettes. Anatomy of an Industry from Seed to Smoke. London: The New Press, 2001

Salojee, Yusuf ja Dagli, Elif: Tobacco industry tactics for resisting public policy on health. Bulletin of the World Health Organization 78 (2000), 902–910

Skocpol, Theda: Protecting Soldiers and Mothers. The Political Origins of Social Policy in the United States. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 1992

Tammilehto, Olli: Maailmantilan kootut selitykset. Helsinki: Like, 1998

Tobacco Company Strategies to Undermine Tobacco Control Activities at the World Health Organization. Report for the Committee of Experts on Tobacco Industry Documents. July 2000. Geneva: World Health Organization, 2000.

Tobacco Health Facts. Fact Sheet. WHO Information No. 221. Geneva: World Health Organization, 1999.

ENGLISH SUMMARY

Heikki Hiilamo: Tobacco companies' tactics in the prevention of tobacco regulation in Finland (Tupakkayhtiöiden taktiikat tupakkasäätelyn torjumiseksi Suomessa)

Tobacco industry documents that have recently come into the public domain show that international tobacco companies applied in 1985–1995 the same tactics in Finland as they have in other industrial countries to lobby against tobacco legislation and other restrictions. They have hidden themselves behind scien-

tific research results and scientists and public commentators appearing in the guise of independent analysts. The financial and other ties of these people to the tobacco companies have not been disclosed. The actions of tobacco companies have effectively hampered the implementation of tobacco legislation and other restrictions. However, in spite of its massive lobbying campaign, the tobacco industry failed to block the introduction in Finland of the most restrictive tobacco legislation in Europe in 1995.

KEY WORDS:

Tobacco industry, tobacco regulations, legislation, political decision making, lobbying, globalization, Finland